

ACC. N:R M. 14140:1-32.

Landskap: *Småland, Blekinge* Upptecknare: *G. A. Hartman, Visseljärna*
Härad: *S. Mön, Muddelstad* Berättare: " "
Socken: *Visseljärna, dist. s:u* Berättarens yrke: *folkkollare*
Uppteckningsår: *1956* Född år *1888* i *Visseljärna*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Möbilmåleri. s. 1-32.
(teckningar sid. 27-32.)

LUF 89

ACC. NR M. 14140:/.
=====

MÖBELMÅLERI(L U F 89).
=====

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

89
/.

Här i denna bygd, Vissefjärda socken, samt i angränsande socknar både i Småland och norra Blekinge, levde folket under 1800-talet i mycket små omständigheter, både småbönderna samt småstugornas invånare, torpare, backstusittare samt byarnas "gärningsmän" = småhantverkare, såsom skomakare, skräddare, smeder och andra, d.v.s. soldaterna samt de, som huvudsakligen sysslade med jakt, djurfångst och fiske.

När det gäller dessa kategorier - alltså inte dem, som hade ekonomiskt bättre ställt, t.ex. småherrgårdarna eller bönder med större hemman, så skilde sej inte småbönder och övrigt småfolk sej så mycket från varandra vare sej när det gällde bostäder eller matordning i vardagslag. Men även en och annan småbonde kunde vara välsituerad, beönde på arv eller liten familj, medan småfolket i stugorna och ättings- eller halv- ättingsåboarna med stor barnskara var ungefärligen likställda i flera avseenden.

Nu gäller de här svaren på frågelistan alltså bönderna och småfolk.
1.

ACC. NR M. 14140:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ket i de trakter, som ovan nämnts, och så gott sej göra låter, med stöd av vad jag själv iakttagit samt i min barn- och ungdom hört gamla berättas, skall redogöras angående möbelmåleri bland allmogen.

Det kan först säjas, att man kan skilja på möbler för dagligt bruk och sådana, som bara fanns i kammare eller "ytterstuga", det senare ett stort finrum, använt vid kalas osv., medan småfolket - icke bönder - ej hade mer än ett rum i regel, kanske dessutom ett litet kök. Men för det mesta var det bara förstu samt ett rum att bo i för denna folkgrupp, och för dem var det inte fråga om finrumsmöblering.

Om vi då börjar med de bättre situerade bönderna, till vilka jag då räknar mitt barndomshem, den gamla släktgården, 3/8 mant. samt störst i hemmanstal i den del av Vissefjärda, som till 1880-talet kallades Kåraböket, västra delen av Vissefjärda socken men administrativt hörande till Konga härad av Kronobergs län, medan det övriga Vissefjärda hörde till S. Möre härad och Kalmar län. Här långt i västra sockendelen torde man sedan långt tillbaka i tiden ha känt sej isolerade från Vissefjärda östra del samt var mera värendsbor än kalmarlänsbor. Då denna sockendel, Kåraböket, låg alldeles intill Blekinge - Sillhövda och Eringsboda

ACC. NR M. 14140:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

socknar - måste följderna av belägenheten bli den, att dialekt, seder och bruk var lika inom min barndomsbygd samt dessa nyssnämnda delar av Blekinge. Ingifte mellan kontrahenter på bägge sidor om gränsen Småland - Blekinge härstädes var mycket vanliga - jag tänker då närmast på mina föräldrar, hemmansägare August Gustafsson, bosatt i Fåglasjö, västra Vissefjärda, och Botilda Gustafsson, f. Nikolausson, bördig från Mörkamåla i Eringsboda socken, samt dotter till bonden därstädes Nikolaus Svensson och hans hustru Botel. Det må här anmärkas, att både Sillhövda och Eringsboda som församlingar (kyrklig indelning), var kapellförsamlingar, den första tillhörande Fridlevstads pastorat, den senare Tving. I närvarande tid har sedan årtioenden Eringsboda blivit eget pastorat, medan Sillhövda fortfarande är dotterförsamling till Fridlevstad. Sedan storkommunindelningen för något år sedan genomfördes, bildar Fridlevstad jämte Sillhövda en storkommun samt Tving och Eringsboda en dito.

När boningshuset, som jag växte upp i, byggdes 1846, så blev det en pampig byggnad med ungefärlig bottenyta av 90-100 kvm, utan källare, och andra våningen lika stor. Dessutom var det "tredje vind", där man förvarade den tröskade och rengjorda säden. Rummen var sammanlagt 8 samt kök, 3.

ACC. N:R M. 14140: 4.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

förstu och trappuppgång med förstu i andra våningen. När man flyttade väggfasta sängar in i det nya boningshuset, var en del rum försedda med ~~kärrmål~~ och andra med dragsängar samt träsoffor. Samtliga möbler var målade av någon bymålare, vilka eller vilken kan jag inte angiva. I ett par rum i andra våningen som var gästrum, var väggfasta sängar, målade i en gul s. k. björkfärg. Färgen revs (maldes) på en flat sten med en rundad sten som hölls i målarens hand och var fint slipad av flitig användning. Den råa linoljan koktes också av målaren.

Det blev en mycket hållbar målning, som de gamla målarna åstadkom, och den åstadkom en yta, som var hård som sten. När dessa gamla sängar blev omoderna och revs bort, bars de fina furubräderna till snickaren för att av dem göra fönsterbord. Furubräderna blev till skivor, medan fotten gjordes av björk, snidad, svarvad och utsågad. Då snickaren skulle hyvla av den målade ytan, förstörde han totalt bettet i många hyveltänder, och slutligen måste han låta den målade sidan, som blev skivans undersida, vara. Man såg, att ~~målarerna~~ sängarna i fråga hade haft annan färg ursprungligen: då de var nya hade de varit i s. k. blå allmogefärg.

4. Då jag var barn, på 1890-talet, hade vi kvar och i bruk flera drag-

ACC. NR M. 14140:5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sängar, en träsoffa, flera slagbord, ett stort, runt bord, sammansatt av två halvcirkelformade bordhalvor, målade stolar av enklare typ, ett skåp, som räckte från golv till tak, en sekretär (som min far beställt som yngling och där han förvarade sina privata saker) men inga kistor. Men far hade en miniatyrkista, som han beställde tills han skulle exercera beväring, och denna var både i form och utseende en mindre upplaga av de stora dragkistorna, med rundat lock och lädicka. Far gjorde sin värnplikt på Kronobergshed 1866, och i sin lilla kista, som han medförde till "heden", där sejouren var 15 dagar, hade han bröd och fläsk, spickekött och ost, brynost, samt en kanna brännvin. Den sistnämnda var inte bara för honom själv, rotesoldaten och korpralen skulle han "bestå" på, och att bita i till suparna var ost och annat lämpligt.

Denna miniatyrkista rymde inte så litet: till färgen var den målad i lite flammig björkfärg, ganska mörk. Från början hade den hemsmidd lås, liksom övriga beslag var från bysmedjan, men senare ordnades med märlor och bandjärn, och ditsattes hänglås. Det var då min äldre broder började studera på Växjö folkskoleseminarium 1894. Troligen var en snickare vid namn Carl Rosenquist, Fåglasjö, mästare för träet, målningen var säkerli-
5.

ACC. NR M. 14140:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gen första gången utförd av målare Liten i Klippingsbo, Vissefjärda, då färgen var ljusblå, den gula färgen ovanpå den blå hade ditmålats av en annan. Med säkerhet kan jag ej säga, att målningen utförts av Liten, men det kan ej anses uteslutet, då han ofta var också ute i byarna i Kåraböket, efter vad jag erfarit.

Samtliga målade möbler för övrigt var hållna i samma färg, mörkröd, men jag minns, att slagbordens skivor hade en vit rand längs de fria sidokanterna, cirka en dm från dessa. Antagligen var samme Liten även här mästaren, men några blommönster eller initialer eller årtal hade man inte placerat någonstans. Möjligen hade Liten endast ommålat nämnda möbler, som dessförinnan haft annan färg - kanske den vackra himmelsblåa - men det är mer än jag känner till. Angående ovannämnda sekretär lät mina föräldrar måla om den i mahognybrunt, men målarkludden, vem det nu var, målade över alltsammans, lådor och allt, så att när färgen torkat, gick det inte att öppna lådorna eller dra ut klaffstöden. Man måste skära och bryta loss dem, och då blev möbelen illa åtgångna. Min näst äldste bror har den, han lät laga den samt måla den på nytt. Jag har dock inte sett den därefter. Och samtliga ommålnade pjäser från mitt hem, med undantag av 6. sekretären, har slängts undan och ersatts med moderna möbler.

ACC. NR M. 14140:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

7.

Samma är nog förhållandet i de allra flesta gårdarna. Jag tänker då närmast på inte blott mitt gamla hem utan en annan släktgård i närheten, där nu hemmansägaren Folke Hartman, Stångsmåla, Vissefjärda, äger sina förfäders jord. När han övertog hemmanet för 20 år sedan, ägde han en gammal förnämlig 1700-talsbyggnad, och många uppmanade honom att renovera och göra fullt modernt, av pietet och därör att den passade så bra in i miljön med de gamla vårdträden samt alla uthusbyggnaderna. Men han sa nej, lät riva och byggde opp en 1½-plansvilla av känd stil, slog sönder och brände opp alla gamla målade möbler samt behöll bara ett förnämligt golvvur, som gått i släkten i generationer, och ett gammalt blyinfattat fönster, som placerades i hallen. Det var sorgligt, tyckte särskilt de, som var födda och fostrade i detta gamla hus, men nu är det gjort. Det är en tendens, som är allmänt utbredd, tyvärr!

I samma gård, Stångsmåla, har man en kista, som på en skiss är betecknad "Smålandskista i ekvirke", daterad 1854. Den är som sagt i ek, sidorna hopsinkade, utan beslag. Som syns på bilden i 1/10 skala är locket välvt. Beslagen är handsmidda, troligen av en smed i byn - smedja finns f.ö. också nu med smed i tredje generationen - och troligen har nuva-

7.

Här bilderna A och B! sid. 27-28.

ACC. NR M. 14140:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

rande smeds farfar, Daniel Petersson, Stångsmåla, tillverkat järndetaljerna: handtag, nyckelskylt, lås och nyckel samt gångjärnen. Inuti kistan är det en lädicka. Baksidan är inte målad, de övriga tre sidorna samt lock har en blågrön färgton, något flammigt. Det såg ut, som om kistan först blivit målad blå, sedan gjorts flammig med penseln i en grönaktig, tunn toning.

Om man då först tar framsidan, så har målaren på fri hand placerat en krans av olika slags blommor, som dels liknar ringblommor, andra middsommarsblommor och torde vara fantasiblommor, medan tulpanerna upptill i ringen är lätta att identifiera. Inom denna ring har initialerna på ägaren jämte årtal och datum, placerats. Dateringen är just den dag och år, då kistan var färdigmålad och dekorerad, inte ägarens födelsedatum och födelseårtal. De var helt andra: han dog 1914, och var då 86 år (uppgiften av min syster, svärdotter till hemmansägaren SPS = Sven Peters Son eller som man nu skriver: Sven Petersson.

Ovanpå locket är även en blomkrans, och i mitten är en stjärna, allt enligt vad som syns på skiss 2 om denna kista. Dessutom finns i hörnen på det av en vit rand inramade fältet tulpaner. På framsidans fält, även

ACC. NR M. 14140:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

detta inramat av vita ränder, är det i hörnen målat något, men detta är inte blommor av något slag utan skall väl föreställa två frukter, gula, i vart hörn, förmodligen gula plommon. Alla blommor och andra dekorationer är väl utarbetade i detalj, tydligen var målaren mycket skicklig i att måla på fri hand utan att först rita upp mönstret, vilket särskilt blommorna tyder på. Ja, det är en mycket vacker kista, över hundra år på nacken, men äganderätten är f.n. inte riktigt utredd.

Det är nämligen så, att min syster, som bor i gårdens undantagsstuga, medan hennes son, Folke, bor i det nybyggda huset, har kistan i förvar i nedre våningen. Ty när Sven Petersson dog 1914, efterlämnade han änka, min faster (fars äldsta syster) död 1924 vid 89 års ålder, och hon bodde i nämnda undantagsstuga i tio år. Sedan dess Sven P:s son Alfred Hartman, alltså min kusin, övertog gården, och hans föräldrar flyttade in i lilla stugan, har kistan varit där. Men det har inte varit arvskifte, auktion eller delning på annat sätt, endast kvarlåtenskap i pengar blev delad. Bäst blir väl om delägarna i dyrgripen överlåter den på gårdens ägare, och troligen blir det väl på det sättet. Det kan behövas den gamla möbeln som motvikt mot allt det moderna i nya huset.

ACC. NR M. 14140:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Angående snickare och målare finns inga underrättelser. Min syster fru Frida Hartman hade inte exakt något att omtala, men hon nämnde den förut omtalade målaren Liten från Klippingsbo, Kalmarlänsdelen i Vissefjärda. Men han var barn 1854 - han dog 1917 - så att han ^{kan inte ha/} målat dit året samt datum, vilka skulle ange kistans tillverkningsår o. -dag; ~~så~~ ^{kan man/} ~~att~~ möjligen tänka sej, att omskrivne målares far, som kanske även bar namnet Liten, varit mästaren för måleriet. Något absolut säkert kunde syster min inte meddela. Namnet Liten hade målaren eller måhända hans far ha fått, då en av dem eller bägge efter varandra hade tjänat som båtsmän vid flottan i Karlskrona.

För att än en gång tala om det golvur, som finns i Stångsmåla, så är fodralet målat i gulbrunt, "björkfärg", masurlik, och formen är rak med "huvudet" ovan till välvt.

Om Liten kan nämnas - den som dog 1917 - att han var så hemkär, att då han var ute i byarna och arbetade, så gick han till arbetet på morgonen samt hem på kvällen, även om det var en-två mil eller längre. Så vida hans far även var målare, så kan nämnas, att Liten hade en son, som också var målare, Rudolf Ekström, och denne i sin tur har två eller tre söner, som är målare och boende i kyrksamhället Vissefjärda.

ACC. NR M. 14140: //.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Av alla gamla möbler och föremål för övrigt av trä är väl allmogekistorna de, som bland alla undgått bäst utrensningen och bortkastandet, när den nya tiden bröt in med pinnstolar, fanerade och polerade eller bonade fabriks- eller handgjorda möbler. Sannolikt fanns flera kistor i mitt barndomshem före min födelse 1888, men ett tiotal år därefter - omkring sekelskiftet - minns jag inte en enda sådan. Dessa kistor var av ungefärligen samma storlek, med välvt lock eller plant, av ek eller av furu, sinkade i hörnen eller sidorna sammanhållna av träpluggar samt av hörnbeslag av handsmitt järn. Flera var omålade och i träets färg, andra målade men utan dekorationer och initialer, slutligen en tredje grupp, som var både målade samt dekorerade med blommotiv och ägarens initialer samt årtal och datum för kistans ålder.

På en del ställen kallades kistorna för dragkista, klädkista, brudkista eller brödkista. Som synes av benämningarna hade dessa kistor en mycket stor användning i gamla tider för praktiskt syfte: i kistan kunde man förvara linnesaker eller gångkläder. De senare - av ylle - var i kistan ganska oåtkomliga för mal, helst som man bl.a. i kistan mellan plaggen la kvistar av malört. I linnekistan lades in kvistar av lavendel

ACC. NR M. 14140:12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

för den goda lukten skull. Det kan i förbigående nämnas, att soldatens mundering förvarades i en kista, rotekista, som en av rotebönderna hade hemma hos sej. En sådan har jag sett; den var av furu, välvt lock samt såg för övrigt ut precis som en vanlig allmogekista. Soldatkistan eller rotekistan hade inga som helst grannlåter, inskurna eller inbrända var rotens nr, regemente och kompani. När indelningsverket upphörde stannade dessa rotekistor på platsen medan munderingen inlämnades till vederbörande regemente. Kistan samt stugan och andra hus på torpet samt jorden såldes på auktion, varvid en dylik kista kunde ropas in för en krona eller par.

De vackraste kistorna, t. ex. de av ek samt skönt bemålade, undgick längst förstörelsen, medan de enklare ställdes ut t. o. m. i ladugården eller svinhuset att förvara fodermjöl o. d. uti. Till kläder och linne fick man i stället skåp och garderober, byråer osv., varför på senare år kistorna mest blivit prydnadsmöbler. När det gäller kistor från gamla hem så har man betalat å auktioner högt pris för dem, även om köparen icke la sej till med kistan på grund av släktskap med ägaren. Mest åtrådda var kistorna, om det var släktklenoder, och arvingarna bjöd vad som helst för att förvärva en av förfädernas dyrgripar.

I de små fattiga hemmen, ofta även hos de minsta bondgårdarna, var det ofta så, att möblerna var omålade, både bord och stolar, sängar och träsoffor. De var av furu och skurades rena då och då. Även omålade kistor förekom i dessa hem. Hos vår torpare Carl Johan Carlsson, Fåglasjö, såg jag som barn deras enkla möbleman: en dragsäng, ett slagbord, en s.k. sänstol samt en träsoffa av enkelt slag jämte ett par-tre likaledes enkla stolar av gängse typ. En trefot hade de även, på vilken den brukade sitta, som kretade till och slätade träskorna med bandkniven. Räckte som här inte sänplatserna till - det bodde tidvis ett dussin familjemedlemmar samtidigt i det enda rummet - fick en del bekväma sej till att ligga på golvet.

I Sme-Hannas stuga i samma by bodde hon samt den vanföra dottern Anna. Där hade de också en gammal dragkista, men den var inte målad. Således berodde det på, att man inte hade råd att kosta på målning, att alla möbler o.d. var utan färg. Och även om bönderna hade målade möbler i kalasstugan i husets motsatta ände mot vardagsstugan, så tyckte man det inte var lönt att kosta på måleri, då den i alla fall snart skamfilades i trångboddheten och vid barnens lek och ras. Jag minns hos bonden Jo-

13.

ACC. NR M. 14140:14.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

han Johannessson i mitten av 1890-talet, i byn Fåglasjö, att de i dagligstugan bl.a. åt vid en s.k. tavla, ett lågt bord, som var utan målning. Man hade ingen duk, i stället torkade man efter måltiden skivan med en våt trasa, allt emellanåt skurade man med borste och varmt vatten.

Föremål för målning var inte bara möbler samt kistor, klockor osv utan också andra saker, mindre, av trä. Bland dem kan nämnas skäkteträ, räfsor, äskor, träskor, lieorv, skaft till sädesskärar och "risbitar" - de sistnämnda gjorda av en utsliten lie samt använda att kvista löv till fåren med - samt spinnrockar och härvlar m.fl. dylika saker.

Det inträffade ofta, att fästmannen egenhändigt tillverkade vissa småredskap av trä för att ge fästekvinnan och lät sedan skönt måla dem hos någon finmålare i orten. Kanske man kan förutsätta, att fästmannen själv var lite konstnärligt lagd samt skaffade färger och själv målade den gåva, han skulle skänka bort.

Här följer en skiss, betecknad Bild C,^x och föreställande ett skäkte-trä från Älghult, som utgjort en friarepresent, och vilket föremål äges av min måg, köpman Martin Milesen, Emmaboda. Han har förvärvat det genom köp av en affärsvän. Detta skäkteträ har först en grundfärg i blågrönt, 14.

x sid. 29.

ACC. N:R M. 14140:15.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

samt på ena sidan en blomranka i skilda färger. Handtaget är mörkare i färgen. Oftast var dock skäpsträna omålade, de målade brukades inte under arbetet utan gömdes som minnen. Färgen skulle i så fall inte ha hållit länge för den hårda slitningen.

För 75-100 år sedan var träskorna mycket i bruk, och många gick med sådana också inomhus. Men dessa användes inte ute, varför de var smäckrare gjorda. De tjänstgjorde därför som ett slags "tofflor" samt var ofta målade. Jag påminner mej att jag någon gång såg sådana som barn, men de var då ur bruk samt opplagda på vindarna. Vid röjningar bland gammalt skräp blev de utrensade och försvann. Samma har skett med många av de här ovan uppräknade sakerna. På hembygdsmuseet i Vissefjärda kyrkstallar finns några par träskor, men de är alla av omålade typ.

En gammal f.d. soldat vid namn Sjö bodde i min barndom i en stuga i Stångsmåla. Han var träkunnig samt snickrade bl.a. räfsor och lieorv, skäft till kornskärar och risbitar osv. Orven var inte bara målade - av honom själv - utan nedtill på samtliga snidade med kniv i olika mönster. En räfsa med alskaft kostade färdig samt målade och snidade 50 öre, en enklare med granskaft bara 25 öre. Särskilt var skaften till skärar 15.

15.

ACC. N:R M. 14140:/6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

påkostade med avseende inte bara på nedre delen av skaftet utan också själva handtaget.

Spinnrockarna var ofta omålade, men många förekom målade i favoritfärgen ljusblått. Inte bara spinnrockarna var målade utan även "totten", på vilken linet virades, som skulle spinnas. I mitt hem hade vi en sådan blåmålad spinnrock samt en omålade. På sistone blev den målade "rocken" degraderad till "spiltrock", på vilken man spolade alla "tutor" viv vävning.

När det gällde dörrar, spegeldörrar, så kan jag här meddela om en ovanlig sådan. Min hustrus föräldrahem var en bondgård i Ingemundebo i Långasjö socken, Kronobergs län. Deras gamla hus, en 6-knutabyggnad, troligen uppförd på 1700-talet, hade på vinden en gäststuga, belägen i husets en ände. Dörren dit in var målade i mörkt grönbå färg, men detta var inte så märkligt utan att på den översta av de tre speglarna hade ovanpå den nämnda färgen dit målats konturerna av ett landskap, ovan detta en rundad horisontlinje, och under denna en sol, vitgul, med strålar åt alla håll.

När huset revs 1924 försvann nämnda dörr, troligen upphuggen till ved.

Vem som var "konstnären" är omöjligt att nu ta reda på, då ingen sages-
16. man är i livet, som kunnat berätta något om detta.

ACC. NR M. 14140:17.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I Eringsboda socken, nära gränsen till Vissefjärda, låg den lilla avskilda byn Mörkamåla, bestående bara av två hemmansdelar om vardera 1/8 mantal men med stora ägovidder, det säjes 700 tunnland. F.n. äges alltihop av en virkeshandlare i Linneryd, Kronobergs län, och ingen bor längre i "byn". Hela arealen uynyttjas nu som skogsproducerande mark, men det är inte mer än ett tiotal år sedan det bodde arrendator på den ena gården fast han arrenderade hela ägovidden. På den andra gården var byggnaderna nerrivna och virket sålt till avflyttning, varvid det användes till uppförande av ett bostadshus med handelsbod i byn Fåglasjö i Vissefjärda, min födelseby.

Det var just i den gården, vars hus avflyttats, som min mor var född 1855. Och det ser rätt märkligt ut: boningshuset hon föddes i rivet och flyttat till just den by, dit hon gifte sej och flyttade in som 15-årig matmor. Hennes farfar hette Sven Svensson, och han sålde gården till sonen Nikolaus Svensson, min morfar, som dog 1909 vid 86 års ålder. Han sålde gården till sonen Nils Peter Nikolausson, men på grund av sjukdom sålde han den i sin tur till kusinen Karl Elof Petersson från den närliggande byn Totasjö, Eringsboda. När morfar sålde gården till sonen - han 17.

ACC. N:R M. 14140:18.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

18.
tog då undantag av denne, och undantaget fortsatte sedan att utgå även sedan hemmanet sålts till K.E.Petersson och denne i sin tur avyttrat det till en annan person. Emellertid var denne sistnämnde en suput och slagskämpe, varför det var otrevligt att bo kvar på undantaget, tyckte både morfar och sonen Nils. De sålde därför undantaget till gårdsägaren och de flyttade till en by intill Fåglasjö, nämligen Bläsemåla i Vissefjärda, till ett hus, som ägdes av min morbror C.J.Nikolausson. Där dog min morfar 1909 samt morbror Nils 1918. Efter morfars död såldes en del inventarier, bl.a. då en kista och en soffa (kista Bild D och E samt soffa, Bild F i närslutna skisser). Soffan inropades av min mor och soffan av min bror, folkskoll. Hjalmar Hartman, först bosatt i Emmaboda, sedan flyttad till Göteborg. På auktion efter mors död 1931 ropade jag in kistan, som jag därefter något lite renoverade genom rengöring samt bättring av grundfärgen, utan att f.ö. ändra något av de gamla färgerna. Både kistan och soffan hade exakt samma färg, och dekoren var alldeles lika samt initialerna likaså och årtalen.

För att börja beskriva kistan, så är den av grova furubräder samt har plant lock. utseendet och måtten framgår av skisserna, likaså färger-

se sid. 30-31

ACC. NR M. 14140:19.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

na. Grundfärgen är mörkaktigt brun, och framtill är ett ljusblått fält, med en ram av en vit linje av en cm:s bredd ungefär. Ovanpå locket är ett liknande fält i blått med ett blommönster mitt på. SSS skall betyda "Sven Svens Son", min morfars far, och året 1852 tyder på, att denna kista kan vara gjord antingen av SSS eller av morfar Nikolaus Svensson. Min morfar torde vid detta årtal ha varit omkring 30 år och hans far 55 eller 60. Morfar var en duktig snickare, och hans far var nog också lite träkunnig. Kistans robusta utseende tyder på, att det varit en amatör i snickarkonsten, alltså SSS själv, som då han tog undantag på gården utan att ha så värst fina verktyg ställt sej att tillverka åt sej kista och soffa, kanske med hjälp av sonen Nikolaus. Särskilt soffan torde ha varit finurligare att göra än kistan.

Inte en enda spik, utom för fastsättning av låsskylt, handtag och hörnjärn, och gångjärn, har använts vid framställningen, utan man har använt sej för hopsättningen av bräderna av smala trädubbar, både sidor och botten och lock. Detta tyder på, att man velat spara inköp av spik - man byggede t.ex. ekor på samma sätt genom att foga hop bräderna med träpinnar. Samtliga beslag är hemmagjorda, smidda av närmaste bysmed, liksom nyckeln.

ACC. NR M. 14140:20.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Till höger inuti kistan finns så lädickan, i vilken förvarades en del småsaker av skilda slag, medan man i själva kistan hade t.ex. linnesaker, såsom dukar, kanske också silkeschaletter, dopkläder osv.

När det så gäller träsoffan, som jag som barn minns stod hos morfar både då han bodde i Mörkamåla och i Bläsemåla. På den satt jag, när jag var hos morfar och väntade på att han och morbror Nils skulle koka kaffe och bjuda på. Då hade de båda männen mycket samtalande med varandra, tydligen om vad de skulle bjuda mej på för gott. Det var nämligen så, att jag hade varit hos dem med en råmjölkspannkaka samt ett knytevetekakor, vilket allt mor hade bakat och skickat med mej till smakemat åt hennes far och bror. Ibland skickades till dem korvar och sylta, när vi hade slaktat hemma. Avståndet från vårt och till Mörkamåla var omkring en fjärdingsväg, men vägen gick hela tiden nästan genom storsko-gen, så för det mesta var vi två eller flera i sällskap dit. Och det bästa av allt, tyckte jag och mina syskon, med besöken hos morfar var, att vi fick pengar av honom, dock inte mer än var sin 25-öring, men det var ju i slutet av förra seklet inte en liten slant. En 10-12-åring fick inte mer i dagspenning för en hel lång dags arbete, t.ex i potatisplockningen.

32.
se sid. 32

ACC. NR M. 14140:21.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Morfar och morbror var rika, de ägde på banken tillsammans sina 30,000 kr., och då de hade undantag, behövde de inte mycket köpa kontant. Och med 5 % ränta eller tom. 6 växte kapitalet fort.

Som tidigare sagts kom sedan träsoffan att hamna hos min bror, och den finns kanske i Göteborg nu eller hos mina brorsöner, resp. Skenninge eller Varberg, där de är adjunkter vid läroverk. Då min broder levde och bodde i egen villa i Emmaboda, stod denna soffa i hallen. Han hade också med varsam hand renoverat den, och målningen var den ursprungliga. Tydligen var soffan gjord av samma mästare samt också målad av den som målat kistan. Alldeles samma motiv fanns på de särskilda fälten på bägge möblerna, samma färger också, samma initialer.

Färgerna är klara och vackra, S:en fint snirklade liksom siffrorna, och man skulle kunna säga om blommönstret, att det är enkelt och spontant, alltså inte ditmålat med mallar eller schabloner. Direkt med penseln har mästaren fäst blommorna och det andra på den grundfärgade möbeln, som han var van att göra.

Soffan var en utdragssoffa, som kunde bäddas för två. Då tog man av trälocket samt drog ut främre delen av soffan. På dagen användes den att

21.

ACC. NR M. 14140:22.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sitta på. Det var en rejäl möbel, stark och oöm, som var avsedd att hålla i generationer. Och stilen i fråga om ryggstöd samt sidostöd var ovanlig, med snirklade, utsågade delar. Men målningarna var i alla fall originella. Men vem var då denne allmogemålare?

Min mor omtalade, att målningarna var verk av "Målare-Håken", vilken levde ungefärligen mellan 1820-1900 samt hade sitt hemvist i Toramåla nära smålandsgränsen, inte alls långt från min mors föräldrahem i Mörkamåla, men beläget i Sillhövda socken. Liksom andra "gärningsmän" - hantverkare - den tiden, gick även Håken - lika med Håkan på blekingska - och målade i gårdarna i närheten av sitt hem, både möbler och hus, utom och inom. Därvid fick han maten samt en liten dagspenning.

Men måleriet utövade han hos bönderna bara på somrarna, vintertiden satt han i sin stuga och arbetade. Han gjorde s.k. äskor, små till skolbarnen att ha sin matsäck i, stora för bönderna att ha vägkosten uti, då för som "färakärrar" (färdkarlar) till stan eller marknader och auktioner. Äskan hade ellipsform, sidostycket var av tunnskuret trä, som kunde böjas lätt, och detta stycke var fastsatt utanpå bottenbrädet. Till äskan hörde också ett lock, som låstes vid stommen genom att tryckas ner. Håken

22.

ACC. NR M. 14140:23.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

var inte den ende, som gjorde äskor, men han både tillverkade och dekorerade dem med grundmålning i ljusblått samt blommor på sidorna och ovan på locket. Beställdes äskorna hos honom, målade han på köpet både ägarens initialer samt årtal.

Min mor fick vid sin skolgångs början en av Håken gjord och målade äska, alla hennes kamrater hade också äskor av samma fabrikat. I dem kunde de förvara inte bara sin middagsmat, där fick rum också de få skolböckerna. Äskan hade mitt på locket ett trähandtag, gjort av en spån, som böjts samt fästats på lockets undersida. Äskor utan målning förekom också, naturligtvis. Men de som utgick från Håkens verkstad var kompletta i alla avseenden.

Han gjorde äskor även på lager, för han for också på marknaderna i orten, Holmsjö, Svarthövdaryd m.fl., och bjöd ut äskorna. Jag minns mitt första besök på en marknad - i Holmsjö - i slutet av 1800-talet - var vid jag fick se och höra Målare-Håken, som min mor talat så mycket om. Här satt han vid sin stora hög av äskor, sittande på en av de allra största till formatet. Kring sej hade han en stor skara folk av alla åldrar: de lyssnade till gubben Håken, som just då spelade på en "näversnopp".

ACC. NR. M. 14140:24.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När spelet slutat, började han sjunga med gäll gammalmansröst visor, och för att vila sej pratade han och ville folk skulle köpa av honom. Han var ganska beskänkt, han fick då och då en klunk av någon kunds "lomme-flaska", men desto ivrigare blev han att spela, sjunga och skrodera för sina äskor.

Hans utseende sitter inetsat på min näthinna ännu efter 60 år: en satt, rätt fetlagd gubbe med snö vitt, borststytvt, långt hår, som räckte ned på rockkragen. Han satt barhuvad, och det runda ansiktet var rött och strålande av ansträngning och brännvinet. Han var stor och rödblå, vilket tyder på, att mästern Håken dyrkade Bacchus inte bara på marknadsdagarna. Ty vid arbete hos bönderna hade han mat och till denna supar morgon, middag och kväll. När han slutat skulle han ha en riktig generalfylla samt sedan transporteras hem med skjuts av bonden. Så skedde även med andra "ämbetsmän" denna tiden.

Min äldste bror hade fått lärarplats i Johannishus i Blekinge (greve Wachtmeisters gods), och en dag på 90-talets slut skulle far med häst köra ner några saker till sonen, en väg på c:a 5 mil. Jag och mina två yngre bröder fick följa med. Efter det vi kommit till Holmsjö tog vi av

24.

ACC. NR M. 14140:25.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

åt väster och kom om en stund till Toramåla, där Håkens stuga låg intill vägen. Den var liksom ägaren mycket originell: gardiner fanns inte för fönstren, utan i stället hade Håken målat blommor på rutorna. Uppe på takåsen stod en väderflöjel av aldrig skådat slag: det var en krigare med ett stort slagsvärd i händerna. Figuren var vackert målad i grälla färger. När det blåste, tog vinden tag i krigarens svärd, som då pekade med sin spets åt motsatt håll mot därifrån blåsten kom (liksom alla vädervisare). Jag såg inte till stugans ägare, kanske var han ute och målade i gårdarna, men vid den vidare färden såg vi prov på hans måleri: alla ladugårdar i trakten hade ägarens namninitialer målade på lagårdsvägen mot stora vägen samt årtalet för målningens tillkomst. Ja, Håken hade verkligen lämnat spår efter sej, var han farit fram.

Min mor talade om ett par historier om Målare-Håken, som jag ska få berätta:

Som många målare var den gode Håken ett stort original, men många ansåg honom vara lite "konstig", d.v.s. tokig. Och detta hade han blivit därför att han som liten pojke varit bergtagen (!) av trollen. Under den närmaste tiden efter det man befriat honom, sprang han som en ekorre på

25.

ACC. NR M. 14140:26.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gärdsgårdarna, sa folk, och det dröjde många år, innan han blev något så när "som folk" igen och kunde läras ett yrke. Så då var det inte underligt, att han var besynnerlig, då han varit i lag med trollen. Och att där för barn, som hört den här historien om Håken, ryste då de kom i närheten av honom, behöver knappast omtalas.

Vidare berättas det om Håken, att han hade den lilla egenheten, att han steg opp mitt i natten samt under det han gick i sömnen sjöng ett par psalmverser. En gång arbetade Håken på en gård, och samtidigt hade man skräddare där. Det bestämdes, att de bägge mästarna skulle ligga i samma säng. Skräddaren var en smula lömsk men blev i alla fall Håkens sängkamrat. Mitt i natten väcktes emellertid skräddaren av att Håken steg opp i skjortan samt ljudligt sjöng en psalm. Sen det var gjort la han sej igen och fortsatte att sova i lugn. Antagligen var det skräddaren, som kommit ut med den här episoden "på böjden".

Jag är glad åt att jag har minnen av denne originelle allmogemålare, och särskilt gläder det mej, att jag har min gamla kista, vars målningar härstammar från Håken. Den är verkligen från min synpunkt en dyrgrip, då den inte bara är härstammande från morfars far utan även - vad målning 26. angår - står i särklass. -

26.

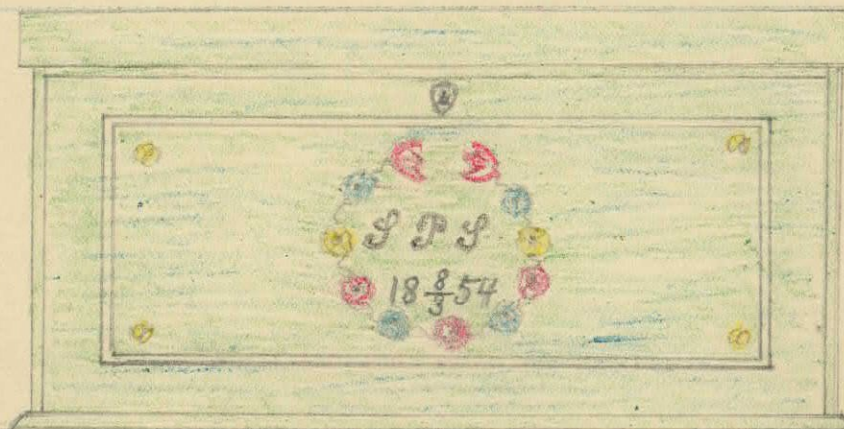
ACC. N:R M. 14140:27

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

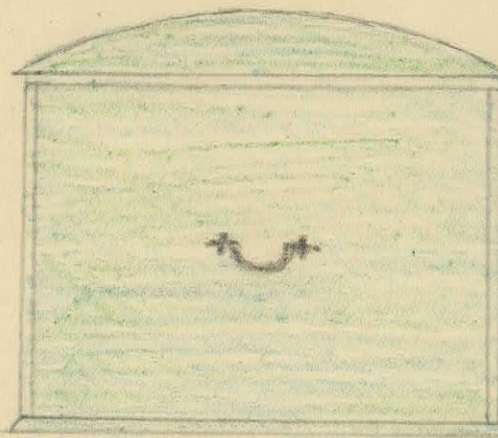
Bild A.

EN SMÅLANDSKISTA I EKVIRKE.

Skala 1/10.

Framsida.

En gavel.

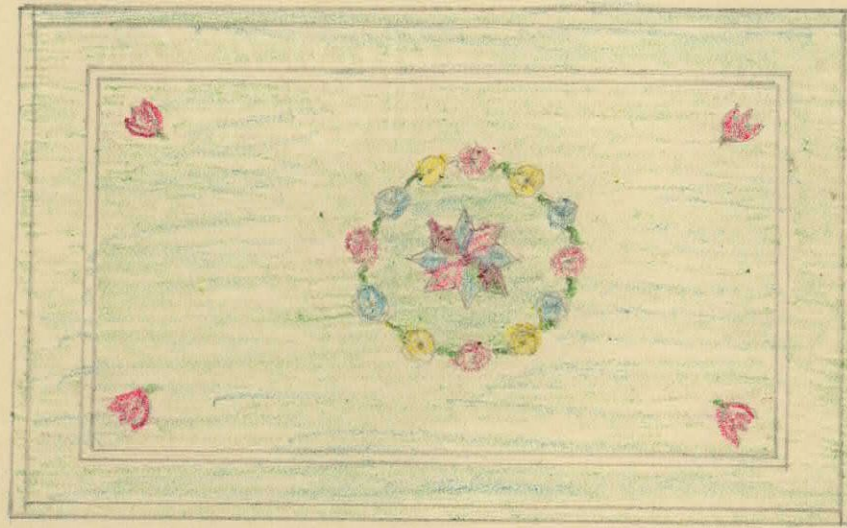
Ritat av upp-
techaren.

ACC. N:R M. 14140: 28.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bild B.

KISTLOCKET OVANIFRÅN.
=====

Skala 1/10.

Ritat av uppteck-
naren.

ACC. N:R M. 14140:29.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bild C.

SKÅKTETRÄ FRÅN SMÅLAND.

Fästmansgåva till den utvalda.

Skala 1/5.

Skiss av upptecknaren.

ACC. N:R M. 14140:30.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bild D.

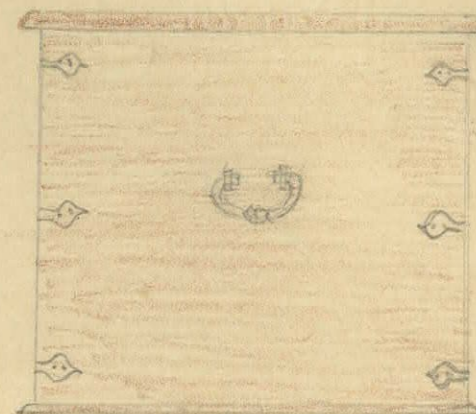
GAMMAL KISTA FRÅN NORRA BLEKINGE.

Skiss nr 1.

Framsidan.

Skiss nr 2.

En gavel.

Ritat av uppteck-
naren. 1956.

Skala 1:10

ACC. N:R M. 14140:31.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bild E.

Skiss nr 3.

Locket ovan-
till.

Skala 1:10

Ritat av upptecknaren. 1956.

ACC. N:R M. 14140:32.

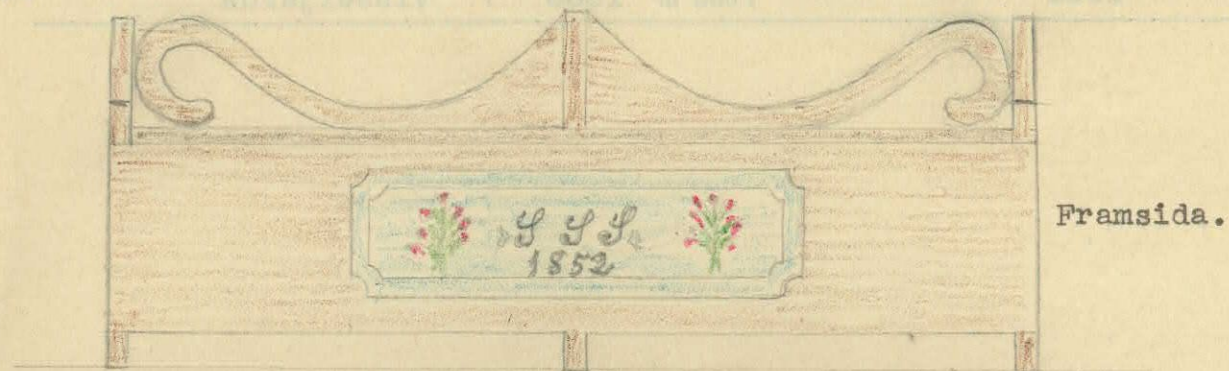
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

GAMMAL SOFFA FRÅN NORRA BLEKINGE.

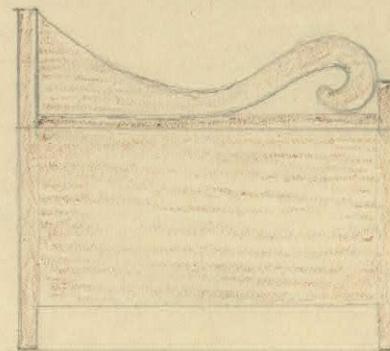
=====

Tecknad ur minnet.

Bild F.

Gavel.

Omkring 1/20 skala.

Skisserna av uppteckn.